

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.32.187802>

УДК 811.161.1-13'27'42:821.161.1:316.66«19»

СТЕПАНОВА Світлана Євгенівна,

аспірантка кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 098 2063230; e-mail: fudimkaa@mail.ru;
ORCID ID: 0000-0002-2855-3657

СТАТУСНІ МОВЛЕННЄВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ХУДОЖНІХ ПЕРСОНАЖІВ У РОСІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті описано дослідження щодо питання про залежність мовлення людини від різних аспектів її соціального статусу. **Матеріал** дослідження — тексти оповідань А. П. Чехова «Товстий і тонкий», М. О. Булгакова «Рушник із півнем», В. М. Інбер «Соловей і Роза». **Мета** роботи — визначити роль мовних засобів, які служать у художньому творі для вираження станового, кар'єрного, майнового, професійного, культурного статусу персонажів. **Об'єктом** вивчення є різноманітні мовні засоби, які здатні відображати соціальний статус персонажу в його комунікативній поведінці. **Предмет** дослідження — статусний зміст, закріплений за цими мовними засобами. У процесі виконання дослідження різні процедури **методу** соціолінгвістичного аналізу поєднано з методами семантичного, граматичного, фонетичного, семіотичного та багатofакторного аналізу, методами аналізу невербальних засобів комунікації та ймовірного прогнозування, а також описовим і історико-описовим методами. У **результаті** проведеного дослідження виявлено та проаналізовано мовні засоби вираження А. П. Чеховим, М. О. Булгаковим і В. М. Інбер станового, кар'єрного, майнового, професійного, культурного статусу персонажів. Зроблено **висновки**. Мовні засоби, які використовуються для вираження соціального статусу персонажу, здебільшого, спрямовані на створення статусного контрасту. Такими засобами виступають антонімічні пари загальних слів і спеціальних тематичних груп, імена та прізвища персонажів, етикетні кліше (в тому числі спеціальні), побутові деталі, засновані на особливостях функціонування граматичних категорій формул соціально забарвленого мовлення). Виявлено два прийоми, що сприяють реалістичному вираженню соціального статусу персонажів: прийом взаємного зниження статусу соціально контрастних персонажів і прийом поєднання невербальних і вербальних засобів вираження соціального статусу.

Ключові слова: соціальний статус, мовні засоби, мовна картина світу, соціальна оцінка персонажу, ідіостиль.

Визначення проблеми. Найбільш популярним у сучасних лінгвістичних дослідженнях є антропоцентричний підхід до вивчення різного матеріалу. Система наукових підходів в історії науки являє собою розширену систему, яка на цьому етапі складається з трьох рівнозначних парадигм: порівняльно-історичної, системно-структурної і антропоцентричної [20, с. 14]. Сьогодні вивчення мовних засобів, за допомогою яких художники слова більше ста років тому висловлювали соціальний статус літературних персонажів, неможливо без обліку мовних, соціально-історичних, цивілізаційних особливостей тієї епохи. Треба також використовувати досягнення системно-структурної науково-дослідницької парадигми для оптимальної систематизації виявлених мовних засобів. Мовна майстерність письменників початку ХХ століття проявляється сьогодні багатьма гранями, які були приховані за обмеженими можливостями методології лінгвістичних досліджень минулого століття. Новизна нашого дослідження полягає в системному підході до виявлення і систематизації засобів мови, що вказують на соціальний статус художніх персонажів.

Зв'язок з попередніми й суміжними дослідженнями. У широкий науковий обіг поняття соціального статусу, що спочатку означало правове становище юридичної особи, було введено німецьким соціологом Максом Вебером [27, с. 305, 927–937]. Вивчаючи принципи суспільного устрою, соціологи не могли не врахувати безлічі проміжних утворень між класами, великими групами людей, що об'єднуються за їхнім ставленням до власності, виробництва, гендеру, віку тощо. Завдання полягало в пошуку об'єктивних критеріїв виокремлення громадських груп.

М. Вебер визначав соціальний статус як суспільне визнання у вигляді позитивних або негативних привілеїв, засноване на стилі життя. Стиль життя включає типові способи проведення часу, спілкування, вибору й устрою місця проживання, вибору одягу та ін. Веберівські параметри соціальної стратифікації відрізняються за ступенем абстракції: клас у концептуальній тріаді М. Вебера є найбільш абстрактною, а статус — найбільш конкретною та культурологічно навантаженою ланкою, що отримує різноманітні способи вираження в мові.

Питання про соціальний статус мови та мовлення виникає у функційній лінгвістиці, лінгвопрагматиці, семіотиці, мовному етикеті, історичній граматиці, діалектології, лексикології, юрислінгвістиці, перекладознавстві, стилістиці, міжкультурній комунікації, інших напрямках мовознавства. У цій області знань відомі авторитетні дослідження О. О. Белашової [1], М. Віденова [3], В. М. Жирмунського [5], В. І. Карасика [7], Ю. М. Караулова [8], Л. П. Крисіна [9], Є. М. Степанова [21], Ю. С. Степанова [23] та інших. У кількох наших публікаціях також розглянуто проблему зображення мовними засобами аспектів соціального статусу персонажів, їхніх соціальних картин і відлунневих картин світу [16–19]. У монографічних дослідженнях творчої манери письменників початку ХХ

століття автори, здебільшого, приділяють увагу одиницям, які відрізняють художню манеру письменника, формують його ідіостиль. Монографічні дослідження в цьому напрямку здійснювалися, в основному, в рамках вивчення ідіостилу А. П. Чехова та М. О. Булгакова [напр.: 4; 10; 11–14; 24; 25]. Слід зазначити, що нам не вдалося знайти жодної дисертації або монографії, метою якої був би опис результатів вивчення мови та стилю творів В. М. Інбер.

Формулювання завдань дослідження. Описане в цій статті дослідження проводиться на матеріалі творів кінця XIX — початку XX століття. Представлено результати аналізу особливостей вираження соціального статусу персонажів у творах А. П. Чехова («Товстий і тонкий» (1883)), М. О. Булгакова («Рушник із півнем» (1925)) та В. М. Інбер («Соловей і Роза» (1928)). Мета роботи — визначити роль мовних засобів, які служать у художньому творі для вираження станового, кар'єрного, майнового, професійного, культурного статусу персонажів. Об'єктом вивчення є різноманітні мовні засоби, які здатні відображати соціальний статус персонажу в його комунікативній поведінці. Предмет дослідження — закріплення за цими мовними засобами статусний смисл. У процесі виконання дослідження різні процедури методу соціолінгвістичного аналізу поєднано з методами семантичного, граматичного, фонетичного, семіотичного та багатофакторного аналізу, методами аналізу невербальних засобів комунікації та ймовірнісного прогнозування, а також описовим і історико-описовим методами. Це вказує на поєднання в методиці антропоцентричного, системно-структурного та порівняльно-історичного підходів.

Виклад основного матеріалу. З позицій системно-структурної парадигми у XX столітті було вивчено й описано ядро мови, його центр. Тепер увага перемикається на його периферію, на перетини областей наукових знань, на зони зіткнення лінгвістики з психологією, культурологією, етнографією та іншими суміжними з лінгвістикою дисциплінами. На межі XX і XXI ст. на зміну вивченню системи та структури мови прийшло вивчення знань про мовний простір, мовну здатність індивіда та колективу, а також про мовні компетенції мовця. У лінгвістику прийшло розуміння потреби врахування «людського фактора» комунікації. За словами Є. М. Степанова, розглядають когнітивні, психолінгвістичні, етнолінгвістичні, лінгвокультурологічні проблеми мовної практики людини; вивчають його мовну картину світу, специфіку мовного портрету, процеси породження нових смислів і форм індивідуальної свідомості, їх закріплення або згасання в колективному комунікативному просторі; виділяють мовні типи, лінгвокультурні сценарії [22, с. 32]. Зрозуміло, сучасні наукові процеси стосуються текстів не тільки нинішньої доби, а й епох минулих.

У творчості А. П. Чехова описано мовлення різних за статусом людей, від простих робітників до високопосадовців. Це може пояснюватися тим, що сам письменник у своєму житті встиг пожити в різних соціальних умовах, серед абсолютно різних людей. Він випробував безліч занять, а отримавши професію лікаря та тривалий час виконуючи обов'язки земського гласного, стикався із різними за статусом людьми, що мали різноманітні погляди на різні життєві цінності, історію, політику, побут, суспільні стосунки. У кожному оповіданні письменник віддає перевагу кільком найбільш важливим, з його точки зору, аспектам соціального статусу. Автор використовує засоби, здатні висловити ці аспекти настільки реалістично, щоб читач сам безпомилково зміг визначити становий, кар'єрний, професійний, майновий або інший статус персонажу в суспільстві, а письменницька оцінка його поведінки лише б збіглася з читацькою.

Так, в оповіданні «Товстий і тонкий» засоби, що виражають соціальний статус персонажів указують на домінування кар'єрного та майнового статусних аспектів. Ці засоби служать контрастному сприйняттю двох груп персонажів: з одного боку — Михайло (товстий), а з іншого — Порфірій (тонкий), його дружина Луїза та син Натанайл. Щоб підкреслити соціальну нерівність цих груп людей, автор створює фігури антитези для опису їхньої манери поведінки, мовлення, зовнішності, одягу, побутових деталей. Цим же цілям служать антропоніми. Є також мовні засоби, що виражають гендерний та віковий статуси, однак вони не відіграють тут провідної ролі, бо не беруть участі у створенні контрастного сприйняття персонажів.

Антонімічна пара *товстий і тонкий* — стрижневий засіб, що організує протиставлення соціального статусу Михайла і Порфірія, які зустрілися на вокзалі та згадали роки навчання в гімназії, дружи, коли не було між ними соціальної нерівності. Прямі значення цих слів указують лише на протилежні фізичні ознаки. Виразити соціальний контраст ці слова починають не відразу. Спочатку старі приятелі раді зустрічі, розмовляють захоплено, весело, як старі добрі друзі:

— *Порфірій!* — *воскликнул толстый, увидев тонкого.* — *Ты ли это? Голубчик мой! Сколько зим, сколько лет!*

— *Батюшки!* — *изумился тонкий.* — *Миша! Друг детства! Откуда ты взялся?*

— *Милый мой!* — *начал тонкий после лобызания.* — *Вот не ожидал! Вот сюрприз! Ну, да погляди же на меня хорошенько! Такой же красавец, как и был!* [26, с. 26].

Спілкування носить приятельський характер: мова багата вигуками; про чини спочатку ніхто не думає — важливим є сам факт зустрічі. Звертаються один до одного на *ти*, використовуючи фамільярні слова і сполуки позитивної оцінки типу *голубчик, милый мой, друг детства, красавец*. Тонкий називає Михайла гіпокористичною формою його імені — *Миша*. У невербаліці — щирі здивування та цілування. Такий стиль комунікації триває до моменту, коли Порфірій дізнається, що

Михайло просунувся набагато вище по кар'єрних сходах, ніж він, отже, і матеріально забезпечений набагато краще.

Мовленнєве статусне розшарування членів спонтанно виниклого мовного колективу є соціально здобутим феноменом, який може еволюціонувати. Наприкінці XIX ст. в російському суспільстві ще була поширена думка про те, що повнота людини, тобто товста людина — це показник здоров'я, доброти, успішності (достатньо коштів на харчування, одяг, якісне житло). У той же час, худа, тонка людина традиційно сприймалася як хвороблива, бідна, така, що обмежує себе в харчуванні, із соціально зниженим статусом: надмірна фізична праця, яка не давала можливості повніти, була долею людей низького стану.

Порфірій, як ми дізнаємося, має чин колезького асесора; що означає, що він — державний службовець 8-го класу із 14. Це нижче середнього: вищим був перший клас. Восьмий клас відповідав чину майора, передбачав звернення *Ваше високоблагородіє*, проте службовці цього класу мали тільки особистий дворянський титул, який не передавався у спадок [15, с. 600]. Тонкий хвалиться *орденом Станіслава* — найменшим в ієрархії державних нагород, головним чином, для чиновників. Колезький асесор скаржиться на низьку платню, хоча отримав призначення на роботу *столоначальником*, тобто керівником відділу в державній установі [15, с. 1270]. Через брак грошей тонкий робить і продає дерев'яні портсигари, а його дружина викладає музику. Основна оцінка успішності Порфірія звучить так: *пробавляемся кое-как*. Наприкінці репліки тонкий щиро хоче підтримати успіх друга дитинства, думаючи, що той дослужився до статського радника. Такий чин відповідав 5 рангу Табелі, вимагав звернення *Ваше высококородіє*, займав проміжне положення між званнями полковника і генерал-майора, будучи нижчим класом чиновників першої групи номенклатури, давав право на високий посадовий оклад і посади віце-губернатора чи голови казенної палати, однак не давав права успадкувати дворянство [15, с. 1263]. Пропонуючи ситуативну антонімічну пару *колезький асесор — статський радник*, тонкий передбачає, що статусні відносини між старими друзями різні, але не набагато. Утім, товстий несподівано приголомшив тонкого своєю успішною кар'єрою, про яку Порфірій навіть не мріяв:

— Ну а ты как? Небось уже *статский*?

— Нет, милый мой, *поднимай повыше*, — сказал толстый. — Я уже до *тайного* дослужился [26, с. 27].

Товстий вже отримав чин *таємного радника*, тобто третій клас Табелі про ранги. Це відповідало званню генерал-лейтенанта і віце-адмірала, вимагало звернення *Ваше Превосходительство*, забезпечувало високою посадою, платнею і правом на спадкове дворянство [17, с. 1295].

Слідом за невербальною реакцією, яка має два етапи: етап пристосування (*Тонкий вдруг побледнел, окаменел, но скоро лицо его искривилось во все стороны широчайшей улыбкой; ...от лица и глаз ... посыпались искры. Сам он съёжился, сгорбился, сузился... Длинный подбородок жены стал ещё длиннее; Нафанаил вытянулся во фронт и застегнул все пуговицы своего мундира...* [26, с. 27]) і етап участі (*...На лице у тонкого было написано столько благоговения, сладости и почтительной кислоты, что тайного советника стошнило. Он отвернулся от тонкого и дал ему на прощанье руку. Тонкий пожал три пальца, поклонился всем туловищем и захихикал, как китаец...* [26, с. 28]), слідує вербальні статусні зміни. Письменник використовує такі мовні засоби: формули підкресленої ввічливості, прийнятої між підлеглим і начальником, — звернення Порфірія до Михайла за чином (*Ваше Превосходительство*) і на *Ви* та потрібні форми узгодження та координації у множині за умови реальної одиничності суб'єкта (*вышли в такие вельможы-с; Помилуйте... Что вы-е*); до деяких слів приєднано постпозитивну частку *-с*; змінено загальну тональність діалогу, на що вказує статусне слово *вельможа*, ввічливо-оцінні кліше (*очень приятно-с; помилуйте; живительная влага; милостивое внимание*), принизливий вигук (*хи-хи-с!*), кліше, які позбавляють мовлення особи з більш низьким соціальним статусом категоричності (*некоторым образом; вроде как бы; можно сказать*). Репліки стають нескладним набором штампів. Наприклад: [тонкий:] — *Я, ваше превосходительство... Очень приятно-с! Друг, можно сказать, детства и вдруг вышли в такие вельможы-с! Хи-хи-с* [26, с. 27]. Тут ми спостерігаємо квінтесенцію названих засобів. Цікаво, що вставна конструкція *можно сказать* використовується зі статусним словосполученням *друг детства*, щоб, про всяк випадок, убезпечити себе від суб'єктивного трактування історії взаємовідносин тонкого із товстим. Особа із вищим соціальним статусом хоче виправити ситуацію, морщиться, намагається заперечити (*Ну, полно!.. Для чего этот тон? Мы с тобой друзья детства — и к чему тут это чинопочитание!*). Таким чином, товстий продовжує спілкування на *ти*, але йому нічого не залишається, як розпрощатися з усім сімейством. Цим А. П. Чехов висловлює думку про те, що чиношанування й зовнішні статусні атрибути можуть бути сильніше дружніх відносин. У людей із більш низьким соціальним статусом причиною такої поведінки стає бідність, нереалізованість у кар'єрі, заздрість до чужих успіхів.

Символічними є імена центральних персонажів оповідання. Так, ім'я товстого, *Михайло*, в перекладі зі старовірської означає «богоподібний», а ім'я тонкого, Порфірій, хоча і перекладається з грецької «багряний», що могло означати здоров'я, багатство або гарячий (вогненний) характер, проте у святцях під цим ім'ям значиться мученик Порфірій, який мав важку долю не визнаного

батьком позашлюбного сина римського імператора Флавія. Цим А. П. Чехов програмує кращий кар'єрний статус Михайла і «поклоніння» йому чинованувальників.

На самому початку оповідання автор представляє статусне протиставлення одоративних ознак, які можна вважати побутовими деталями. Так, від товстого пахло *хересом* (від угорського *Heres*) і *флер-д'оранжем* (від французького *fleur d'orange* — «квітка апельсину») — напоями, які вважалися у час написання оповідання елітними, за ціною доступними людині з дуже високими доходами, а в МКС росіянина — символами розкоші. Від тонкого же пахло *шинкою* і *кавовою гущею* — стравами людини середнього класу. Причому використана споконвічно російська номенклатура: *ветчина* і *гуща*. Вживання слова *кофе* замість *кофейная гуща* знижувало б ефект звичності.

Передбачуваними в художній картині світу М. О. Булгакова, поряд з рисами, які формувалися унаслідок його літературних і театральних студій у 1920–1930-ті роки, є також особливості, що сформувалися, подібно до А. П. Чехова, під впливом професійного заняття медициною, а також завдяки хорошій підготовці в галузі християнського віровчення та містики в релігії. На формуванні художньої картини світу М. О. Булгакова позначається також досвід перебування в арміях, що протистояли одна одній у громадянській війні, незгода з повним руйнуванням старих соціальних підвалин, критичне ставлення до нових засад. Індивідуальні та соціальні особливості художньої та мовної картини світу М. О. Булгакова дали йому можливість зобразити процес формування професійної картини світу молодого лікаря, головного героя оповідання «Рушник з півнем», першого з циклу «Записки юного лікаря».

У «Записках юного лікаря» письменно майстерно показує процес соціального самопроекування молодим лікарем своєї особистості, завдяки якому формується і вдосконалюється його соціальний статус, соціально орієнтована поведінка, мовна картина світу.

Так, в оповіданні «Рушник з півнем» молодий лікар, який розпочинає свою професійну діяльність, приїхав працювати в сільську лікарню. Більшість людей, з якими професійно був пов'язаний центральний персонаж, старша за нього. Так, автор зазначає:

Мой юный вид отравлял мне существование на первых шагах. Каждому приходилось представляться:

— *Доктор такой-то.*

И каждый обязательно поднимал брови и спрашивал:

— *Неужели? А я-то думал, что вы ещё студент.*

Щоб здаватися старшим, доктор виробив негласний кодекс поведінки у професійному середовищі і, в цілому, в суспільстві. М. О. Булгаков пише:

Не имея возможности защищаться от всегдашних снисходительных и ласковых улыбок при помощи очков, я старался выработать особую, внушающую уважение, повадку. Говорить пытался размеренно и веско, порывистые движения по возможности сдерживать, не бегать, как бегают люди в двадцать три года, окончившие университет, а ходить. Выходило всё это, как теперь, по прошествии многих лет, понимаю, очень плохо.

На новому місці роботи молодого доктора відразу оточили люди, що мали свої професійні знання та принципи, але були готові виконувати, через субординацію, його накази. Він і тут помітив поблажливі посмішки, знову почув слова, які вщемляли його професійне самолюбство, суперечили його професійній Я-концепції та заважали професійному самопроекуванню особистості:

Сторож Ггорич почтительно и торопливо снял картуз, подбежал на два шага ко мне, почему-то улыбнулся стыдливо и хриплым голосом приветствовал меня: — Здравствуйте, товарищ доктор.

Одна з акушерок, Ганна Миколаївна, жінчина в короне поседевших волос, к чему-то сказала:

— *Вы, доктор, так молодежны, так молодежны... Прямо удивительно. Вы на студента похожи.*

«Фу ты, чёрт, — подумал я, — как сговорились, честное слово!»

Крім того, молодий доктор усвідомлював, що недосвідчений, що його штовхнули на авантюру, відправивши працювати першим і єдиним, а не другим лікарем туди, де треба все вміти робити самому. Кожен інструмент, ні назви, ні призначення якого доктор не знав; кожен препарат, про який він в університеті нічого не чув, лякали його. Професійна картина світу центрального персонажу була бідною. І він усвідомлював це. Наприклад: *Я успел обойти больницу и с совершеннейшей ясностью убедился в том, что инструментарий в ней богатейший. При этом с той же ясностью я вынужден был признать (про себя, конечно), что очень многих блестящих девственно инструментов назначение мне вовсе неизвестно. Я их не только не держал в руках, но даже, откровенно признаюсь, и не видел.* Отже, він і не знав їхніх назв. Цілком імовірно, що він міг їх чути, але ідентифікувати ці інструменти з їхніми назвами не міг. А при згадці Дем'яном Лукичем того факту, що колишній доктор з ранку до вечора оперував, «...я облился прохладным потом и тоскливо поглядел на зеркальные сияющие шкафики».

Доктор жахався через те, що у нього немає досвіду, і мало не впав в істеріку від думки, що не впорається з операцією з видалення ущемленої грижі. Саме тому слово *грижа* зустрічається в оповіданні 11 разів, а *ампутация* — всього 4 рази, хоча саме цю операцію вперше в житті довелося робити доктору, і саме ця операція описана в оповіданні.

Однак уся ця ситуація сприяла початку завершального етапу формування професійної картини світу, професійного дорослішання центрального персонажу, а разом з цим і професійної МКС, статусному самоствердженню. Молодий доктор поступово почав заспокоюватися, брати себе в руки: «*Что за неврастения? Взлся за гуж, не говори, что не дюж*». «*Назвался груздем, полезай в кузов*». В оточенні прекрасних і корисних книг із медицини та фармакології він почав відновлювати те, що вивчав, і відкривати для себе багато нового. Перша в житті операція на майже безкровній дівчині, якій довелося ампутувати зім'яту ліву ногу й гіпсували переламану праву, все розставила на місця: *Всё светлело в мозгу, и вдруг без всяких учебников, без советов, без помощи я соображал — уверенность, что сообразил, была железной...* Операція завершилася успішно. Вказуючи на те, що один такий епізод може змусити людину подорослішати, Булгаков пише: *Нет, я не похож на Дмитрия Самозванца, и я, видите ли, постарел как-то... Складка над переносицей...* Інакше почав ставитися до молодого лікаря персонал лікарні: — *Вы, доктор, вероятно, много делали ампутаций? — вдруг спросила Анна Николаевна. — Очень, очень хорошо... Не хуже Леопольда... Я исподлобья взглянул на лица. И у всех... заметил в глазах уважение и удивление.* Професійна Я-концепція вперше знайшла бажаний напрям розвитку.

Таким чином, в оповіданні «Рушник з півнем» М. О. Булгаков за допомогою опису подій, пов'язаних із приїздом молодого лікаря на роботу в сільську лікарню і його першим професійним досвідом оперування, показує ситуативну зумовленість діалектики двох шляхів формування, становлення, вдосконалення професійної картини світу молодого лікаря. Перший шлях — самонавчання за допомогою спеціальної та довідкової літератури. Другий шлях — практика лікарської діяльності, у процесі якої закріплюються отримані теоретичні знання і практичний навик. У мовленнєвій поведінці персонажів відображаються вербально-семантичний, тезаурусний і мотиваційно-прагматичний рівні мовної особистості автора.

В. М. Інбер у 1910-і роки поїхала з чоловіком, який працював журналістом, до Швейцарії, а потім — у Париж, де професійно захопилася жіночою модою, здійснювала в цьому напрямку просвітницьку діяльність через російські газети, журнали, виступаючи з лекціями про сучасну моду та її історію перед співвітчизницями. Отже, зображення письменницею швейно-кравецького дискурсу в оповіданні «Соловей і Роза» засноване на професійних знаннях. У 1920-ті роки В. М. Інбер у письменницькій діяльності слідувала принципам конструктивізму, позначаючи словом доміную твору, максимально «експлуатуючи» її шляхом підвищення смислового навантаження на ключові (локальні) одиниці, підпорядковуючи образи і художні засоби, які їх характеризують, головній темі.

В оповіданні «Соловей і Роза» центральний персонаж, кравець Еммануїл Соловей, — майстер своєї справи, соціальний статус якого протягом описаного сюжету незмінний. Професійний сегмент МКС цього персонажу функціонує як необхідний природний атрибут його життя. Проникнення мовних одиниць професійної сфери комунікації в інші сфери комунікації Еммануїла Солов'я вказує на конкретну швейно-кравецьку сферу його діяльності, даючи можливість встановити закономірності і тенденції впливу професійної діяльності людини на формування його МКС і відлунневих картин світу близьких йому людей, визначити особливості його характеру та світосприйняття, принципи й погляди, що сформувалися під їх впливом.

У мовленні учасників швейно-кравецької комунікації оповідання «Соловей і Роза» є слова різних ЛСГ лексико-семантичного поля швейно-кравецької справи, які ми розподілили між десятьма ЛСГ і визначили частоту використання різними учасниками комунікації [16]. Укажемо ці слова:

1. ЛСГ 'найменування одягу: *брюки* (автор — 1 раз; кравець — 1; жінка кравця — 1); *піджак* (автор — 6); *жилет* (жінка кравця — 1); *френч* (автор — 1; кравець — 1; жінка кравця — 2; замовниця — 1); *шубка* (автор — 3); *костюм* (автор — 3; замовниця — 1); *галифе* (автор — 2; кравець — 1; замовниця — 1; міліціонер — 1).

2. ЛСГ 'найменування частин одягу і заготовок': *пройма* (автор — 1); *воротник* (автор — 1); *рукав* (автор — 1; жінка кравця — 1); *пуговиця* (автор — 1); *вытачка* (піджак — 1; кравець — 2); *карман* (автор — 1); *лацкан* (автор — 1); *подкладка* (кравець — 1); *шов* (жінка кравця — 1); *боковой шов* (кравець — 1).

3. ЛСГ 'найменування матеріалів для виготовлення одягу': *материя* (автор — 1); *диагональ* (автор — 1); *шевиот* (автор — 4; замовниця — 1); *мех* (автор — 1); *нитки* (кравець — 1).

4. ЛСГ 'найменування форми одягу та його частин': *линия* (автор — 1); *трапеция* (автор — 1).

5. ЛСГ 'найменування якісних характеристик одягу, його частин і матеріалів': А) за призначенням: *штатский* (автор — 1); *военный* (автор — 1); Б) за розміром: *велик* (автор — 1); В) за ступенем готовності: *готов* (автор — 2; кравець — 1; жінка кравця — 1); *не готов* (кравець — 1); *недошитый* (автор — 1); Г) за матеріалом: *шерстяной* (автор — 1); *меховой* (автор — 1); *фетровый* (автор — 1); Д) за кольором: *серый* (жінка кравця — 1); *белый* (кравець — 1); *синий* (автор — 4); Е) за якістю: *прекрасный* (автор — 1); *отвратительный* (кравець — 1); *неважного качества* (автор — 1); *перегибчатый* (кравець — 1); *косный* (автор — 1); Ж) за фасоном: *двубортный* (кравець — 1); *боковой* (кравець — 1); З) за формою: *плавный* (автор — 1).

6. ЛСГ 'найменування стану одягу та його частин': *топорщиться* (автор — 1); *висеть* (автор — 1); *быть не на месте* (піджак — 1; кравець — 1).

7. ЛСГ 'найменування кравецького інструменту': *булавка* (автор — 4); *сантиметр* (автор — 2); *напёрсток* (кравець — 1); *ножницы* (автор — 1); *зеркало* (автор — 1); *мел* (автор — 2); *болван*[= манекен] (автор — 1); *паровой утюг* (автор — 1).

8. ЛСГ 'найменування учасників швейно-кравецької комунікації': *портной* (автор — 10); *заквизчик* (автор — 2).

9. ЛСГ 'найменування професійних процесів швейно-кравецької справи': *исполняют заказ* (автор — 1); *починка / принимает в починку* (автор — 1); *выкроить* (автор — 1); *приступиться* к чему-либо (жінка кравця — 1); *гладить* (жінка кравця — 1); *снять мерку* (автор — 1); *примерка* (автор — 1; піджак — 1); *примеряют* (автор — 1); *примеряются* (автор — 1); *шьют* (кравець — 1); *шьются* (автор — 1); *освежить* [= починить, отремонтировать] (кравець — 1); *обмахнуть* (автор — 1); *сбрасывают* (автор — 1); *записывают объёмы* (автор — 1); *выразить* (кравець — 1); *исчерчивают мелом* (автор — 1); *растегнуть* (автор — 1); *распахнуть* (автор — 1).

10. ЛСГ 'найменування та розміри частин тіла, призначених для одягу': *талия* (кравець — 2); *объём талии* (кравець — 1); *грудь* (кравець — 1); *объём груди* (кравець — 2); *шея* (автор — 3; кравець — 1); *руки* (автор — 1); *плечи* (автор — 1); *колени* (автор — 1).

Аналіз тексту свідчить про те, що найчастіше зі слів ЛСП швейно-кравецької справи в оповіданні використано слово *портной*. Утім, його вжито лише автором в описах і коментарях. Жодного разу слово *портной* не вжито у прямій мові персонажів. Найбільша частота слова *портной* пояснюється тим, що центральний персонаж оповідання — кравець. Навколо його образу і його ставлення до свого ремесла побудовано все оповідання. Кравець Еммануїл Соловей є центральним суб'єктом авторського оповідання.

На другому місці за частотою використання — слово *піджак*. Воно зустрілося 6 разів. Як і найбільш частотне слово, *піджак* ужито тільки автором, для називання реальної речі та вигаданого персонажу, з яким перед сном розмовляє його творець, кравець Соловей. Частота використання цього слова може свідчити про те, що піджак — узагальнений образ вигаданого співрозмовника центрального суб'єкта оповідання і, водночас, його власний антипод. Піджак сперечається зі своїм творцем, змушує його сумніватися і критично ставитися до себе і своєї справи. Піджак — антисуб'єкт оповідання.

По 5 разів використано слова *шевийот*, *галіфе* і *френч*, причому їх ужито в авторському мовленні та в мовленні деяких персонажів. Частота використання цих слів свідчить про те, що костюм із синього шевйоту, що складається з френча і галіфе, є центральним об'єктом авторського оповідання. В оповіданні є інші об'єкти: *брюки від Лейбовича* і *сірий жилет*, — але про них згадується, відповідно, 2 і 1 раз у діалогах кравця та його дружини. Отже, вони — другорядні об'єкти. За допомогою центрального і другорядних об'єктів автор представляє МКС центрального персонажу.

Висновки. Досліджуючи проблему залежності мови людини від його соціального статусу, ми на матеріалі оповідань А. П. Чехова «Товстий і тонкий», М. О. Булгакова «Рушник із півнем» і В. М. Інбер «Соловей і Роза» виокремили та проаналізували низку мовних засобів і прийомів вираження письмевими засобами станового, професійного, кар'єрного, майнового, культурного статусу персонажів. Професійний статус було розглянуто як у синхронному його стані, так і в процесі становлення і розвитку стосовно еволюції мовної картини і відлунневої картини світу. Було відмічено, що мовні засоби, які використовуються для вираження певного соціального статусу персонажу, здебільшого, спрямовані на створення статусного контрасту. Цей контраст заснований на прямій та ситуативній лексичній антонімії, зумовленій екстралінгвістичними особливостями функціонування певних мовних одиниць, у тому числі прецедентних. Мовними засобами вираження соціального статусу персонажів виступають антонімічні пари загальних слів і спеціальних тематичних груп, імена та прізвища персонажів, етикетні кліше (в тому числі спеціальні), побутові деталі, засновані на особливостях функціонування граматичних категорій формул соціально забарвленого мовлення.

Нам вдалося виявити два прийоми, що сприяють реалістичному вираженню різних аспектів соціального статусу персонажів, коли читач самостійно і точно може дати цю статусну оцінку. Це прийом взаємного зниження статусу соціально контрастних персонажів і прийом поєднання невербальних і вербальних засобів вираження соціального статусу. У разі виправлення помилкової думки про соціальний статус персонажу, вербальна реакція на етапах пристосування і участі слідує за невербальною.

Література

1. Белашова Е. А. Типология признаков представления статусов лица в процессе исторического развития русского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Днепропетровск, 1980. 19 с.
2. Булгаков М. А. Записки юного врача. URL : http://www.bulgakov.ru/library/zapiski_yunogo_vracha/ (Дата обращения: 18.03.2019).
3. Виденов М. Социолнгвистический маркер. София : Делфи, 1998. 128 с.
4. Дикарева Л. Ю. Мифопоэтика метаморфозы и способы её объективации в художественной речи : лингвосомиотический аспект (на материале прозы Н. В. Гоголя и М. А. Булгакова) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Киев : КНУ им. Т. Шевченко, 2003. 249 с.

5. Жирмунский В. М. Проблема социальной дифференциации языков. *Язык и общество*. Москва : Наука, 1968. С. 22–38.
6. Инбер В. М. Соловей и Роза. Смерть Луны : рассказы. С. 1–15. URL : <http://litfile.net/web/384920/389000-390000/> (Дата обращения : 20.03.2019).
7. Карасик В. И. Язык социального статуса. Москва : Гнозис, 2002. 336 с.
8. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. 6-е изд. Москва : Изд-во ЛКИ, 2007. 264 с.
9. Крысин Л. П. Социальный компонент в семантике языковых единиц. *Русский язык в школе*. Москва, 1983. № 3. С. 78–84.
10. Кудинова Т. А. Просторечие и диалект в языке А. П. Чехова : К характеристике языковой личности писателя : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Ростов н/Д. : Рост. ун-т, 2000. 24 с.
11. Лелис Е. И. Подтекст как лингвоэстетическая категория в прозе А. П. Чехова : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01. Саратов : Саратовский гос. ун-т им. Н. Г. Чернышевского, 2013. 47 с.
12. Милых М. К. Проблемы языка и стиля А. П. Чехова. Ростов н/Д. : Изд-во Рост. ун-та, 1983. 157 с.
13. Михальчук Н. Г. Фразеологические единицы как средство формирования идиостиля М. А. Булгакова : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Орёл, 2002. 221 с.
14. Сагирян И. Г. Функциональные особенности вставок в языке произведений М. А. Булгакова : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Ростов н/Д., 1999. 23 с.
15. Советский энциклопедический словарь. 3-е изд. / гл. ред. А. М. Прохоров. Москва : Сов. энциклопедия, 1985. 1600 с.
16. Степанова С. Е. Языковая картина мира персонажа сквозь призму его профессии портного (на материале рассказа Веры Инбер «Соловей и Роза»). *Филологічні студії*. Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2015. Вип. 6. С. 142–146.
17. Степанова С. Е. Языковая личность и её причастность к профессии в языковой картине мира и эхо-картинах мира близких людей (на материале рассказов А. П. Чехова, М. А. Булгакова и В. М. Инбер). *Русская филология : Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г. С. Сковороды*. Харьков, 2017. № 1 (60). С. 23–27.
18. Степанова С. Е. Языковая картина мира и эхо-картина мира художественного персонажа сквозь призму профессии. *Язык. Коммуникация. Культура : сб. материалов Первой международной заочной научно-практической конференции молодых учёных*. Москва : ГИРЯП, 2017. С. 416–421.
19. Степанова С. Е. Языковые средства выражения социального статуса персонажей в произведениях А. П. Чехова. *Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2018. № 29. С. 19–27.
20. Степанов Е. Н. Город в контексте научной лингвистической парадигмы. *Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2012. № 17. С. 14–23.
21. Степанов Е. Н. Русская городская речь в полилингвокультурном пространстве Одессы : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.02. Киев, 2013. 35 с.
22. Степанов Е. Н. Взаимодействие научных лингвистических подходов в исследовании русской городской речи. *Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2014. № 21. С. 27–35.
23. Степанов Ю. С. В трёхмерном пространстве языка : семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства. Москва : URSS, 2016. 336 с.
24. Устьянцева О. Ю. Антропонимия прозы М. А. Булгакова : на материале романов «Белая гвардия», «Театральный роман», «Мастер и Маргарита» : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Воронеж, 2002. 165 с.
25. Ходус В. П. Пьесы А. П. Чехова : язык и элементы анализа : монография. Ставрополь : Параграф, 2016. 143 с.
26. Чехов А. П. Рассказы и повести. Москва : Правда, 1979. 640 с.
27. Weber M. Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology : in 2 vol. / Eds. G. Roth, C. Wittich. Berkeley : Univ. of California Press, 1978. 1470 p.

References

1. Belashova, Ye. A. (1980), *Typology of signs of the representation of the person's status in the process of the historical development of the Russian language: Author's thesis* [Типологія ознак представлення статусов літса в протсесі історического розвитку русського язика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01], Dnepropetrovsk, 19 p.
2. Bulgakov, M. A. (2019), *Notes of a young doctor* [Зapiski yunogo vracha], available at : http://www.bulgakov.ru/library/zapiski_yunogo_vracha/ (Date of access : 03/18/2019).
3. Videnov, M. (1998), *The Sociolinguistic Marker* [Sotsiolingvистический маркер], Delphi Publishers, Sofia, 128 p.
4. Dikareva, L. Yu. (2003), *Mythopoeitics of metamorphosis and methods of its objectification in artistic speech : the linguosemiotic aspect (based on the prose of N. V. Gogol and M. A. Bulgakov)* : Thesis [Мифопоетика метаморфозы и способы её объективации в художественной речи : лингвосомиотический аспект (на материале прозы Н. В. Гоголя и М. А. Булгакова) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02], Taras Shevchenko National University of Kiev, Kiev, 249 p.
5. Zhirmunskiy, V. M. (1968), «The problem of social differentiation of languages», *Language and society* [«Problema sotsial'noy differentsiatsii yazykov», *Yazyk i obshchestvo*], Nauka, Moscow, pp. 22–38.
6. Inber, V. M. (2019), «Solovey i Roza» / «Nightingale and Rose», *Death of the Moon : stories* [«Solovey i Roza», *Smert' Luny : rassказы*], available at : <http://litfile.net/web/384920/389000-390000/>, pp. 1–15 (Date of access : 07/10/2019).
7. Karasik, V. I. (2002), *The language of social status* [Язык sotsial'nogo statusa], Gnozis, Moscow, 336 p.
8. Karaulov, Yu. N. (2007), *Russian language and language personality, 6th ed.* [Русский язык и языковая личность, 6-е изд.], Publishers house LCI, Moscow, 264 p.
9. Krysin, L. P. (1983), «Social component in the semantics of linguistic units», *Russian language at school* [«Sotsial'nyy komponent v semantike yazykovykh edinit», *Russkiy yazyk v shkole*], Moscow, vol. 3, pp. 78–84.
10. Kudinova, T. A. (2000), *Common language and dialect in the language of Anton Chekhov : To the characteristic of the writer's language personality : Author's thesis* [Просторечие и диалект в языке А. П. Чехова : К характеристике языковой личности писателя : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01], Rostov Univ., Rostov on Don, 24 p.
11. Lelis, Ye. I. (2013), *Subtext as a linguoesthetic category in the prose of Anton Chekhov : Author's thesis* [Подтекст как лингвоэстетическая категория в прозе А. П. Чехова : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01], Saratov N. G. Chernyshevsky State Univ., Saratov, 47 p.

12. Milykh, M. K. (1983), *Problems of language and style of Anton Chekhov* [*Problemy yazyka i stilya A. P. Chekhova*], Rostov Univ. Publ. House, Rostov on Don, 157 p.
13. Mikhalechuk, N. G. (2001), *Phraseological units as a means of forming the idiosyncrasy of M. A. Bulgakov: Author's thesis* [*Frazeologicheskiye yedinititsy kak sredstvo formirovaniya idiosincilya M. A. Bulgakova: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.01*], Orel, 221 p.
14. Sagiryay, I. G. (1999), *Functional features of inserts in the language of the works of M. A. Bulgakov: Author's thesis* [*Funktsional'nyye osobennosti vstavok v yazyke proizvedeniy M. A. Bulgakova: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.01*], Rostov on Don, 23 p.
15. *Soviet encyclopedic dictionary, 3rd ed.* (1985) [*Sovetskij entsiklopedicheskiy slovar', 3-e izd.*], ed. A. M. Prokhorov, Soviet Encyclopedia, Moscow, 1600 p.
16. Stepanova, S. Ie. (2015), «The language picture of the character's world through the prism of his tailor profession (based on Vera Inber's story «Roza i Solovey» / «Nightingale and Rose»)), *Philological studies* [«Yazykovaya kartina mira personazha skvoz' prizmu ego professii portnogo (na materiale rasskaza Very Inber «Solovei I Roza»)), *Filolohichni studii*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Odessa, issue 6, pp. 142–146.
17. Stepanova, S. Ie. (2017), «Language personality and its involvement to the profession in the language picture of the world and echo- pictures of the world of close persons (on the materials of the A. P. Chekhov's, M. A. Bulgakov's and V. M. Inber's stories)», *Russkaâ filologiâ / Russian philology: Herald of H. S. Skovoroda Kharkiv Nat. Ped. Univ.* [«Yazykovaya lichnost' i yeyo prichastnost' k professii v yazykovoy kartine mira i ekho-kartinakh mira blizkikh lyudey (na materiale rasskazov A. P. Chekhova, M. A. Bulgakova i V. M. Inber)», *Russkaya filologiya: Vestnik Khar'kovskogo natsional'nogo pedagogicheskogo universiteta imeni G. S. Skovorody*], Kharkov, vol. 1 (60), pp. 23–27.
18. Stepanova, S. Ie. (2017), «The language picture of the world and the echo-picture of the world of the artistic character through the prism of the profession», *Language. Communication. Culture: Proceedings of the First Internat. Extramural Sci. and Pract. Conf. of Young Scientists, Moscow, PSRLI, Apr. 20, 2017* [«Yazykovaya kartina mira I ekho-kartina mira khudozhestvennogo personazha skvoz' prizmu professii», *Yazyk. Kommunikatsiya. Kul'tura: sb. materialov Pervoy mezhdunar. zaachnoy nauch.-prakt. konf. molodykh uchonykh, Moskva, GIRYaP, 20.04.2017 g.*], The Pushkin State Russian Lang. Inst., pp. 416–421.
19. Stepanova, S. Ie. (2018), «Language means of expression of the social status of characters in the works of Anton Chekhov», *Mova / Language* [«Yazykovyye sredstva vyrazheniya sotsial'nogo statusa personazhey v proizvedeniyakh A. P. Chekhova», *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint Publishing House, Odessa, vol. 29, pp. 19–27.
20. Stepanov, Ie. N. (2012), «City in the context of linguistic research paradigms», *Mova / Language* [«Gorod v kontekste nauchnoy lingvisticheskoy paradigmy», *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov Nat. Univ., Astroprint Publ. House, Odessa, vol. 17, pp. 14–23.
21. Stepanov, Ie. N. (2013), *Russian Urban Speech in the Multilingvocultural Space of Odessa: Author's thesis* [*Russkaya gorodskaya rech' v polilingvokul'turnom prostranstve Odessy: avtoref. dis. ... doct. filol. nauk: 10.02.02*], Potebnia Inst. of Linguistics, NAS of Ukraine, Kiev, 35 p.
22. Stepanov, Ie. N. (2014), «Interaction of scientific linguistic approaches to research the Russian urban language», *Mova / Language* [«Vzaimodeystviye nauchnykh lingvisticheskikh podkhodov v issledovanii russkoy gorodskoy rechi», *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint Publ. House, Odessa, vol. 21, pp. 27–35.
23. Stepanov, Yu. S. (2016), *In the three-dimensional space of language: semiotic problems of linguistics, philosophy and art* [*V tryokhmernom prostranstve yazyka: semioticheskiye problemy lingvistiki, filosofii, iskusstva*], URSS, Moscow, 336 p.
24. Ustyantseva, O. Yu. (2002), *Anthroponymy of prose by M. A. Bulgakov: based on the novels «The White Guard», «Theatrical Novel», «The Master and Margarita»: Thesis* [*Antroponimiya prozy M. A. Bulgakova: na materiale romanov «Belaya gvardiya», «Teatral'nyy roman», «Master i Margarita»: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.01*], Voronezh, 165 p.
25. Khodus, V. P. (2016), *The plays of Anton P. Chekhov: language and elements of analysis: monograph* [*P'yesy A. P. Chekhova: yazyk i elementy analiza: monografiya*], Paragraf Publ. House, Stavropol', 143 p.
26. Chekhov, A. P. (1979), *Stories and novels* [*Rasskazy i povesti*], Pravda, Moscow, 640 p.
27. Weber, M. (1978), *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology: In 2 vol.*, eds. G. Roth, C. Wittich, Univ. of California Press, Berkeley, 1470 p.

СТЕПАНОВА Светлана Евгеньевна,

аспирант кафедры русского языка Одесского национального университета имени П. П. Мечникова, Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 098 2063230; e-mail: fudimkaa@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-2855-3657

СТАТУСНЫЕ РЕЧЕВЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПЕРСОНАЖЕЙ В РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ НАЧАЛА XX ВЕКА

Аннотация. В статье описано исследование, касающееся вопроса зависимости речи человека от различных аспектов его социального статуса. **Материал** исследования: тексты рассказов А. П. Чехова «Толстый и тонкий», М. А. Булгакова «Полотенце с петухом», В. М. Инбер «Соловей и Роза». **Цель** работы — определить роль языковых средств, которые служат в художественном произведении для выражения сословного, карьерного, имущественного, профессионального, культурного статуса персонажей. **Объектом** изучения являются различные языковые средства, которые способны отображать социальный статус персонажа в его коммуникативном поведении. **Предмет** исследования — статусный смысл, закреплённый за этими языковыми средствами. В процессе выполнения исследования различные процедуры **метода** социолингвистического анализа сочетаются с методами семантического, грамматического, фонетического, семиотического и многофакторного анализа, методами анализа невербальных средств коммуникации и вероятностного прогнозирования, а также описательным и историко-описательным методами. В **результате** проведённого исследования выявлены и проанализированы языковые средства выражения А. П. Чеховым, М. А. Булгаковым и В. М. Инбером сословного, карьерного, имущественного, профессионального, культурного статуса персонажей. Сделаны **выводы**. Языковые средства, используемые для выражения социального статуса персонажа, в основном, направлены

на создание статусного контраста. Такими средствами выступают антонимические пары полнзначных слов и специальных тематических групп, имена и фамилии персонажей, этикетные клише (в том числе специальные), бытовые детали, основанные на особенностях функционирования грамматических категорий, формул социально окрашенной речи. Выявлены два приёма, способствующие реалистическому отображению социального статуса персонажей: приём взаимного снижения статуса социально контрастных персонажей и приём сочетания невербальных и вербальных средств выражения социального статуса.

Ключевые слова: социальный статус, языковые средства, языковая картина мира, социальная оценка персонажа, идиостиль.

Svitlana Ie. STEPANOVA,

graduate student of the Russian Language Department, Odessa I. I. Mechnikov National University,
24/26 Frantsuzkyi Blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 098 2063230; e-mail: fudimkaa@mail.ru;
ORCID ID: 0000-0002-2855-3657

STATUS SPEECH CHARACTERISTICS OF ART CHARACTERS IN RUSSIAN LITERATURE OF THE BEGINNING OF 20TH CENTURY

Summary. The article describes a study on the issue of the dependence of human speech on various aspects of speaker's social status. **Material** of research: texts of A. P. Chekhov's stories «Thick and thin», M. A. Bulgakov «Towel with a rooster», V. M. Inber «Solovey & Roza / Nightingale and Rose». The **purpose** of the work is to determine the role of language means expressing the estate, career, property, professional, cultural status of characters in the fiction. The **object** of study is various language means that are able to reflect the social status of a character in his communicative behavior. The **subject** of the research is the status meaning assigned to these language means. In the process of carrying out the research, various procedures of the sociolinguistic analysis **method** are combined with methods of semantic, grammatical, phonetic, semiotic and multivariate analysis, methods of analysis of non-verbal communicative means and probabilistic forecasting, as well as descriptive and historical-descriptive methods. As a **result** of the study, the language means of expression of the class, career, property, professional, cultural status of the characters were identified and analyzed. **Conclusions** are drawn. The language tools used to express the character's social status are mainly aimed at creating a status contrast. Anonymic pairs of full-valued words and special thematic groups, names and surnames of characters, etiquette clichés (including special ones), household details based on the functioning of grammatical categories, and socially colored speech formulas are such means. Two techniques have been identified that contribute to the realistic display of the social status of characters: the technique of mutually lowering the status of socially contrasting characters and the technique of combining non-verbal and verbal means of expressing social status.

Key words: social status, language means, language picture of the world, social assessment of a character, idiostyle.